

wijsheid kennen doet, aan een iegelijk, die gelooft. In dat geloof zijne sterkte zoekend, heeft het Christendom allengs de geesten omgezet, het bewustzijn met een anderen inhoud gevuld en het denken in nieuwe banen geleid. Per fidem ad intellectum, door gelooven tot weten — werd de bezielende leuze, die hoofd en hart, denken en leven verzoende en theologie met filosofie in vrede deed samen wonen. Er kwam allengs eene Christelijke levens- en wereldbeschouwing tot stand, die harmonie bracht tusschen zijn en bewustzijn, aan wetenschap en kunst gelijkelijk ten goede kwam, en die, schoon door de Reformatie belangrijk gewijzigd, toch tot de achttiende eeuw toe onder de Christenvolken heerschen bleef.

Maar dit neemt niet weg, dat de kerstening in de eerste tijden, in de Middeleeuwen en ook na de Hervorming dikwerf tot de oppervlakte beperkt bleef. Men bond den strijd wel aan, maar zette hem niet door en sliep al te haastig op de behaalde lauweren in.

Het Christendom was veelszins niet anders dan een dun vernis. Onder den schijn van kerkelijke rechtzinnigheid zette in vele kringen het oude, natuurlijke, zelfs het paganistische leven en streven zich voort. Al werd het ook door de macht der waarheid onder haar beslag gehouden, het werd niet innerlijk door haar vernieuwd en herboren. Daarom lag het steeds in het verborgene op de loer, wachtte de gelegenheid, om zich vrij te maken, af, en sloeg soms in wilde passie uit. De levenslustige Griek, die er in ieder menschenhart woont, rukte, als hij de kans schoon zag, uit de knellende omarming van den Christen zich los. En dan kwam er scheiding, tegenstelling, vijandschap. Het was ook in de voorbijgeane eeuwen niet al goud, wat er blonk. Ongebondenheid